

372
X46

1613/

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім.М.П.ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

Химич Нінель Євгенівна

ФОРМУВАННЯ ГУМАННИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН У ДІТЕЙ
ШОСТОГО РОКУ ЖИТТЯ В ІГРАХ-ДРАМАТИЗАЦІЯХ

13.00.01- теорія та історія педагогіки

Н. Х.

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
педагогічних наук

НБ НПУ

Київ - 1996

100207541

Дисертація є рукописом.

Робота виконана на кафедрі дошкільної педагогіки Українського державного педагогічного університету ім.М.П.Драгоманова

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Артемова Любов Вікторівна

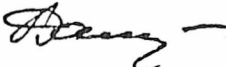
Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Коваль Лариса Григорівна
кандидат педагогічних наук, старший
науковий співробітник
Кульчицька Олена Іполитівна

Провідна установа: Бердянський державний педагогічний
інститут ім. П.Д.Осипенко

Захист відбудеться "14" листопада 1996 року о 14³⁰ год
на засіданні спеціалізованої вченої ради К.01.33.08 для захисту
дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних
наук при Українському державному педагогічному університеті
ім.М.П.Драгоманова (252030, м.Київ-33, вул.Пирогова, 9).

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Українського
державного педагогічного університету ім.М.П.Драгоманова.

Автореферат розіслано "___" _____ 1996 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради Л.В.Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність проблеми. Перебудова системи безперервної освіти, зокрема першої її ланки - дошкільного виховання, чітко зорієнтована на гуманізацію всієї системи виховання, в центрі якої особистість, створення умов для розвитку її здібностей, залучення до культурних і духовних цінностей суспільства. В зв'язку з цим посилюється потреба в науковій розробці проблем морального виховання дітей дошкільного віку, зокрема проблем формування гуманних відносин як важливого складника процесу морального виховання дошкільнят.

Вченими доведено, що моральне виховання дітей ефективно здійснюється в процесі значущої, бажаної і посиленої діяльності, якою є гра. В ній, як провідній діяльності в дошкільному віці, дитина засвоює суспільні норми поведінки (Л.С.Виготський, О.М.Леонтьєв, О.П.Усова). На їх основі формуються моральні взаємини дітей, в тому числі й гуманні.

В дослідженнях попередніх років проблема формування взаємовідносин дітей вивчалась з нормативних позицій, а основний зміст морального виховання дошкільників зводився до "правилорівповідної" поведінки. В рамках цього підходу особистість розглядалась як сукупність соціально значущих і ухвалюваних якостей. Така нормативність відволікала практиків від внутрішнього світу дитини, її переживань, її власного ставлення до навколишнього. Це визначило формальне, "позаособистісне" вирішення проблем морального виховання дітей дошкільного віку.

Наш підхід ґрунтується на морально-естетичній позиції, в основі якої орієнтація на внутрішній світ кожної дитини, оцінка гуманних дій і вчинків з точки зору їх доречності, краси, потрібності в постійному протиставленні добра і зла.

Вивченню взаємин дітей у грі присвятили свої дослідження ряд наукових шкіл під керівництвом Л.В.Артемової, Р.Й.Жуковської, В.К.Котирло, Т.О.Маркової, Т.О.Репіної, О.П.Усової, К.Й.Щербакової. З численних психолого-педагогічних досліджень витікає, що гра - це діяльність, яка постійно розвивається та вдосконалюється і чим вищий рівень гри, тим вищий рівень взаємин дітей у ній (Л.В.Артемова, Д.Б.Ельконін, Р.Й.Жуковська, Д.В.Менджерицька, Н.Я.Михайленко, О.П.Усова та ін.).

Проблема розвитку гуманістичної спрямованості дошкільників у грі-драматизації за сюжетом казки порушувалась в роботах Л.В.Артемової, С.М.Карпової, Л.Г.Лисюк, Л.П.Стрелкової, С.Г.Якобсон та ін. Проте вплив даного виду ігор на розвиток гуманних взаємовідносин дошкільнят ще мало вивчений. Недостатність вивчення цього питання підтверджує й аналіз програм виховання дітей в дошкільних закладах ("Малютко", "Дитина"). Жодна з них поряд з постановкою завдань вдосконалення художньо-образних виконавських вмінь дітей не конкретизує необхідність виховання гуманних стосунків у дошкільнят засобом гри-драматизації.

Аналіз літератури з досліджуваної нами проблеми дозволяє зробити висновок, що педагогічні умови та особливості формування гуманних взаємин дітей дошкільного віку засобом гри-драматизації за сюжетом української народної казки спеціально не вивчалися.

В практиці роботи дошкільних закладів правомірне визнання здобула казка як доступний і впливовий жанр народної творчості. Казкові сюжети часто побудовані на протиставленні добра і зла, їх боротьбі, містять яскраві приклади гуманної та антигуманної поведінки, сприяючи кращому усвідомленню суті гуманності. Засуджуючи зло, викриваючи жорстокість, казки переконують в необхідності взаємин на засадах добра, гуманізму. Але використовується виховний потенціал казок з позицій вербального, а

не діяльнісного підходу. Аналіз дошкільної практики виховання гуманних взаємовідносин показав, що дітей не залучають до підготовки ігор-драматизацій за сюжетами українських народних казок. Під час гри поза увагою вихователя залишаються дитячі взаємини.

Старший дошкільний вік обраний основним об'єктом уваги, оскільки з теоретичних джерел та даних спостережень витікає, що саме в цьому віці закладаються основи морального "Я" особистості, йде інтенсивне засвоєння моральних вимог оточуючих, здійснюється інтериоризація найважливіших норм взаємовідносин між людьми. Крім того, на шостому році життя діти вже більш-менш досконало володіють засобами емоційної виразності, які в нашому дослідженні займають одне з першочергових місць.

Актуальність проблеми, її недостатнє теоретичне вивчення і значущість для практики обумовили тему нашого дослідження: "Формування гуманних взаємовідносин у дітей 6-го року життя в іграх-драматизаціях".

Об'єктом дослідження є процес формування гуманних взаємовідносин у дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження - педагогічні умови та чинники формування гуманних взаємин у дітей дошкільного віку в іграх-драматизаціях.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні і експериментальній перевірці педагогічних умов та чинників ефективного формування гуманних взаємовідносин у дітей 6-го року життя в іграх-драматизаціях.

Гіпотеза. Формування гуманних взаємовідносин дітей як єдиної моральної уявлення про еталон гуманності, мотиву і поведінки під час підготовки та проведення ігор-драматизацій здійснюється успішно, якщо створити такі педагогічні умови:

- забезпечення конкретизації уявлень дітей про еталон гуманності, формування мотиваційної установки, оволодіння емпатійними, альтруїстичними і кооперативними діями;
- опанування дітьми засобами емоційного вираження гуманності;
- поєднання гри-драматизації з іншими діяльностями дітей;
- особистісно-орієнтована взаємодія педагога з вихованцями.

Для реалізації обраної мети і перевірки достовірності гіпотези нами поставлено ряд завдань:

1. Розробити засади морально-естетичного підходу до формування у дітей гуманних взаємовідносин в гри-драматизації.

2. Визначити педагогічні умови ефективного формування у дітей 6-го року життя гуманних взаємин при підготовці і проведенні ігор-драматизацій.

3. Розробити методику поетапного формування гуманних взаємовідносин дітей в процесі розвитку гри-драматизації за сюжетом української народної казки.

Теоретичну основу дослідження складають положення психології і педагогіки про соціальну обумовленість розвитку особистості системою суспільних відносин та ролі провідної діяльності у моральному і, зокрема, гуманістичному становленні особи (Л.І.Божович, Л.С.Виготський, Д.Б.Ельконін), про формування особистості в єдності діяльності і свідомості (Б.Г.Ананьєв, О.В.Запорожець, Г.С.Костюк, О.М.Леонтьєв), про розвиток моральних почуттів і взаємин в результаті інтериоризації суспільних відношень в різних діяльностях (Л.В.Артемова, Л.С.Виготський, О.І.Кульчицька, О.П.Усова, П.М.Якобсон, С.Г.Якобсон).

Методи дослідження: теоретичний аналіз, педагогічний експеримент, спостереження, бесіда, анкетування вихователів і батьків, аналіз педагогічної документації, аналіз продуктів дитячої діяльності, методи статистичної обробки емпіричних та експериментальних даних.

База дослідження. Дослідження проведене в дошкільному закладі "Сонечко" м.Переяслава-Хмельницького. Експериментом було охоплено 40 дітей. Дослідження проводилось протягом трьох років в три етапи.

На першому етапі (1993-1994 р.р.) вивчалась теоретична і методична література з проблеми та стан проблеми в практиці суспільного дошкільного виховання, розроблялась методика дослідної роботи.

На другому етапі (1994-1995 р.р.) проводилась експериментальна робота.

На третьому етапі (1995-1996 р.р.) аналізувались і оброблялись одержані дані та оформлялись результати дослідження.

Наукова новизна дослідження:

- конкретизована сутність гуманних взаємовідносин в старшому дошкільному віці, які базуються на: здатності до співпереживання, співчуття, прояву жалю, турботи, поступливості, подільчivosti, допомоги, бажання й готовності до добрих справ;
- на основі морально-естетичного підходу з'ясована залежність розвитку гуманних взаємин від рівня сформованості гри-драматизації;
- визначено педагогічні умови ефективного формування гуманних взаємовідносин в гри-драматизації.

Особистий внесок полягає у науковому обґрунтуванні суті гуманних взаємовідносин дітей старшого дошкільного віку, розробленні педагогічних умов та методики поетапного формування гри-драматизації й гуманних взаємин її чинниками.

Теоретичне значення дослідження: розроблено засади морально-естетичного підходу та розкрито вплив гри-драматизації на формування гуманних взаємин дітей як в грі, так і в реальному житті; з'ясовано особливості формування гуманних взаємовідносин дітей в процесі розвитку гри-драматизації.

Практичне значення дослідження полягає в створенні методики поетапного формування у дітей старшого дошкільного віку гуманних взаємовідносин. чинниками гри-драматизації, реалізованої у методичних рекомендаціях щодо забезпечення педагогічних умов та засобів формування даних взаємин у дітей в процесі ігор-драматизацій за сюжетами українських народних казок.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується теоретичним обґрунтуванням і цілеспрямованим застосуванням комплексу методів дослідження, адекватних його предмету і завданням, поєднанням кількісного і якісного аналізу результатів дослідження, використанням вибіркового методу статистичної обробки одержаних даних.

На захист виносяться:

- положення про те, що гуманні взаємовідносини як різновид міжособистісних відносин є структурним утворенням, яке стосовно до дітей старшого дошкільного віку складається з усвідомлення важливості і необхідності доброзичливих відносин у спілкуванні і діяльності з іншими, наявності відповідних мотивів, емоційного відгуку, володіння альтруїстичними і кооперативними діями, етично-естетичними засобами вираження гуманності;
- твердження про те, що достатній рівень сформованості гри корелює з відповідними показниками гуманних взаємовідносин, що дає підставу розглядати розвинуту форму гри-драматизації як основу морально-естетичного виховання дітей;
- педагогічні умови ефективного формування гуманних взаємовідносин у дітей 6-го року життя в процесі підготовки й проведення ігор-драматизацій;
- методика поетапного формування гуманних взаємовідносин чинниками гри-драматизації.

Апробація роботи. Основні положення і результати дослідження доповідались і обговорювались: на III конференції наукової творчості

молоді Переяслав-Хмельницького філіалу КДПІ ім. О.М.Горького (29квітня 1991р.), на міжнародній науково-практичній конференції "Народні традиції, звичаї і обряди - основа національного виховання дітей в дошкільних закладах України" (18-23жовтня 1993 р., м. Івано-Франківськ), на звітних наукових конференціях професорсько-викладацького складу УДПУ ім.М.П.Драгоманова у 1994, 1995, 1996 роках, повідомлялись на районному та міському семінарах завідуючих дитячих садків м.Переяслава-Хмельницького (1996 р.), а також шляхом публікацій основних результатів дослідження.

Впровадження результатів дослідження. Розроблені методичні рекомендації з проблеми формування гуманних взаємовідносин у дітей 6-го року життя засобом гри-драматизації впроваджені в практику роботи дошкільних закладів району та м.Переяслав-Хмельницький. Результати дослідження використовувались також під час проведення семінарських та практичних занять з курсу "Дошкільна педагогіка" зі студентами дошкільного відділення Переяслав-Хмельницького педагогічного інституту ім. Г.С.Сковороди.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків і бібліографії.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ.

У вступі обґрунтована актуальність проблеми, визначені об'єкт, предмет, мета і гіпотеза дослідження, сформульовані завдання і положення, які виносяться на захист, теоретичне і практичне значення роботи.

В першому розділі "Теоретичні основи формування гуманних взаємовідносин дітей дошкільного віку засобом гри і стан проблеми в практиці дошкільного виховання" на основі аналізу літературних джерел розглядається сутність поняття "гуманність", визначаються основні компоненти даної якості, з'ясовуються психолого-педагогічні

передумови формування гуманних взаємовідносин дітей в грі, аналізується стан проблеми в практиці роботи дошкільних закладів та родині, викладається хід і результати констатуючого експерименту.

Проблемі формування гуманних взаємовідносин відведене значне місце в педагогічній спадщині видатних педагогів (С.Ф.Русова, В.О.Сухомлинський та ін.), які розробили теоретичні основи гуманних відносин як складової морального виховання дітей.

Оскільки вітчизняна педагогіка до недавнього часу була авторитарною, то формування взаємин дітей ґрунтувалось на нормативних засадах, що передбачало вміння діяти за загальноприйнятими нормами, які необхідно виконувати. Морально-естетичний аспект (гуманне - це добре, красиве, приємне й важливе, антигуманне - зле, огидне, прикре, некрасиве) не брався до уваги.

За тлумаченням психологів (В.В.Абраменкова, В.К.Котирло, О.І.Ку ьчицька, Г.П.Лаврентьева) гуманність - це інтегративна якість особистості, утворена внаслідок синтезу моральних знань, гуманних мотивів і гуманної поведінки.

Слід відзначити, що поняття "гуманність" є досить широким. Тому ми виділили для дослідження основне його ядро - "доброту", розглядаючи її як синтетичну якість особистості, в змісті якої явища емпатії, альтруїзму і кооперативності. Виразниками цієї якості є такі компоненти: емпатії - співпереживання, співчуття, жалість; альтруїзму - уміння поступитися, поділитися, не скривдити, проявити турботу; кооперативності - здатність до співдії, допомоги, підтримки.

Психолого-педагогічні дослідження засвідчують, що формування гуманних взаємин успішно здійснюється в процесі значущої для дитини діяльності: ігрової (Л.В.Артемова, О.П.Усова, С.Г.Якобсон та ін.), трудової (З.Н.Борисова, Р.С.Буре, В.О.Павленчик та ін.), продуктивної (Г.Н.Годіна, А.Д.Кошелева та ін.), навчальної (І.А.Зайцева, С.О.Козлова та ін.); через твори мистецтва, художню

літературу (О.В.Запорожець, А.М.Виноградова, Л.П.Стрелкова та ін.); в процесі спілкування з дорослими й ровесниками (Л.В.Артемова, О.І.Кульчицька, Т.О.Репіна та ін.).

Аналіз літератури свідчить про те, що театралізована гра, зокрема гра-драматизація в морально-естетичному аспекті не досліджена. Вона вивчалась здебільшого як засіб естетичного виховання та розвитку художньо-творчих здібностей дітей (Н.С.Карпинська, О.Л.Трусова, Л.С.Фурміна та ін.). Лише в деяких дослідженнях (С.М.Карпова, Л.Г.Лисюк, Л.П.Стрелкова та ін.) порушувались питання використання гри-драматизації з метою розвитку гуманної спрямованості дітей дошкільного віку.

Аналіз сюжетно-рольових та ігор-драматизацій дав можливість умовно визначити основні чинники їх впливу на формування гуманних взаємин дошкільнят. З одного боку дія гри здійснюється через задум, сюжет, зміст, ролі, ігрові дії, рольові та організаційні стосунки дошкільнят, з другого - через правила, мотиви, оцінки та самооцінки. Дані складові, на нашу думку, незалежно існувати не можуть і комплексно впливають на формування гуманних взаємин дітей в іграх. Виховний потенціал впливу ігор-драматизацій за сюжетами українських народних казок на формування гуманних взаємовідносин дітей старшого дошкільного віку визначається повноцінною реалізацією в грі всіх названих чинників.

Вивчення стану проблеми в практиці дошкільного виховання ґрунтувалось на спостереженнях чотирьох видів діяльності: гри, в тому числі двадцяти ігор-драматизацій, праці, навчання, спілкування дітей; аналізі двадцяти календарно-тематичних планів роботи вихователів, анкетуванні сорока вихователів та ста батьків. Аналіз зібраних матеріалів показав, що у більшості дітей наявна розбіжність між уявленнями про гуманність та її проявами в поведінці. Це зумовлено переважанням вербальних засобів виховання над

практичною діяльністю дітей. Стан організації гри, зокрема ігор-драматизацій, не забезпечував той рівень гри і взаємин, який можливий у дітей старшого дошкільного віку. Це переконує в тому, що необхідна розробка методики по формуванню у вихованців гуманних взаємовідносин в іграх-драматизаціях.

Для виявлення рівня сформованості гуманних відносин і гри-драматизації у дітей ми використали три серії експерименту, які мали на меті:

- вивчити уявлення дітей 6-го року життя про доброту та розуміння сутності її прояву;
- з'ясувати особливості гуманної поведінки (співпереживання, співчуття, жалість, турбота, вміння поступитися, не скривдити, поділитися, допомогти) у взаєминах з ровесниками;
- визначити рівень сформованості гри-драматизації як основи морально-естетичного виховання дитини.

Були використані запитання, бесіди за сюжетними картинками з відповідним моральним змістом, а також змодельовані практичні ситуації, які вимагали від дітей прояву тих чи інших гуманних дій та взаємин.

На основі здобутих даних нами були встановлені показники рівня сформованості гуманних відносин: уявлення про гуманність в стосунках, адекватність морально-гуманної дії, характер вдавання до неї (з власної ініціативи, за проханням чи спонуканням дорослого), мотивація цієї дії, оцінка і самооцінка гуманних дій.

В результаті було визначено три рівні гуманних відносин у дітей 6-го року життя. Перший рівень (низький): відсутність реальних гуманних дій в модельованих ситуаціях та моральних уявлень про необхідні дії, що виражалось антигуманним вибором в бесідах за картинками. Другий рівень (середній): прояв реальних гуманних дій в практичних ситуаціях лише при проханні чи спонуканні дорослого в

поєднанні з вмінням виділити моральний компонент та зробити гуманний вибір при навідних запитаннях. Третій рівень (високий): прояв адекватних гуманних дій, здійснених за власним спонуканням, та вміння самостійно виділити моральний компонент і зробити чітко аргументований позитивний вибір.

Констатуючий експеримент засвідчив, що переважна більшість дітей і в експериментальній, і в контрольній групі мала середній рівень сформованості гуманних відносин.

Ми з'ясували також рівень сформованості гри-драматизації як засобу морально-естетичного виховання за показниками: зацікавленість іграми-драматизаціями за сюжетами українських народних казок; володіння інтонацією, мімікою, жестами, позою, ходом і характерними рухами як виразними засобами передачі сутності створюваного образу; доцільність дій і рухів дитини при відтворенні казкового образу; особисте ставлення виконавця до передачі моральної суті зображуваного персонажу; варіативність рольової поведінки та способів емоційного вираження почуттів.

Спостереження за іграми-драматизаціями в контрольній та експериментальній групах дали підставу умовно віднести дітей до трьох рівнів сформованості гри-драматизації. Для дітей I-го (низького) рівня гри-драматизації характерним було: незначний інтерес до ігор-драматизацій за сюжетами українських народних казок; труднощі в дотриманні відповідних виразних засобів при передачі сутності створюваних образів; невміння вдаватися до доцільних дій і рухів при відтворенні казкових образів; індиферентне ставлення до відтворюваного (позитивного чи негативного) персонажу; однотипність рольової поведінки та способів вираження почуттів гри відтворенні образів. У дітей II-го (середнього) рівня сформованості гри-драматизації спостерігалось: зацікавленість і бажання брати участь в тій чи іншій гри-драматизації; значне різноманіття засобів передачі

сутності створюваного образу персонажу; доцільність дій і рухів при відтворенні казкового образу, яка проявлялась з певною допомогою дорослого (вказівка, підказка, спонукання); вираження симпатії та антипатії при прояві особистого ставлення до зображуваного персонажу; вдавання до варіативності рольової поведінки та способів емоційного вираження почуттів при спонуканні з боку дорослого. Діти III-го (високого) рівня постійного бажали брати участь в іграх-драматизаціях; адекватно використовували засоби емоційної виразності при передачі сутності створюваного образу; самостійно вдавались до доцільних рухів і дій при відтворенні того чи іншого образу персонажу; виражали засуджуюче, або схвальне особисте ставлення до зображуваного негативного чи позитивного героя; самостійно варіювали рольову поведінку та способи емоційного вираження почуттів.

Сліпставлення рівнів сформованості у дітей гри-драматизації та рівнів розвитку в них гуманних взаємин показало, що чим вищий рівень розвитку у дитини гри, тим вищий у неї й рівень гуманних стосунків з однолітками.

Дані констатуючого експерименту дали нам можливість з'ясувати загальну картину розвитку гуманних, зокрема доброзичливих взаємин у досліджуваних дітей. Результати експерименту показали, що більшість дошкільників (85%) адекватно розуміють та усвідомлюють суттєву сторону поняття "доброта", називаючи при цьому прояви емпатійної, альтруїстичної і кооперативної поведінки. Проте 45% вихованців в це поняття вкладали лише прояви емпатії й альтруїзму, а 25% - лише прояви емпатії. 15% дітей, визначаючи доброту, вкладали в це поняття неадекватні показники. Вибір дітьми гуманних вчинків з опорою на наочний матеріал був більш точний, ніж вираження розуміння їх суті словами та більш чіткий, ніж їх аргументація. В практичній діяльності спостерігалась розбіжність між позитивним

вибором за картинками та власними діями в різних видах діяльності, де треба було вдатися до гуманних проявів - конкретні дії дітей не завжди відповідали позитивному вибору та аргументації.

Спостереження за іграми-драматизаціями дітей показали, що рівень їх сформованості потребував значного поліпшення. Зокрема, з п'яти показників, за якими можна судити про їх сформованість, більш розвиненими були зацікавленість іграми-драматизаціями за сюжетами народних казок, особисте ставлення дитини до передачі моральної суті зображуваного персонажу. Значно менше прослідковувалось володіння виразними засобами відтворення сутності створюваного образу, доцільність застосовуваних дій і рухів та варіативність ролівої поведінки.

Результати аналізу теоретичних джерел та вивчення гри і взаємин дітей дають підставу вважати, що для успішного формування гуманних взаємовідносин дошкільників в грі необхідне забезпечення таких психолого-педагогічних передумов:

- розкриття дітям уявлень про гуманність у взаєминах та розуміння їх необхідності має ґрунтуватись на забезпеченні взаємозв'язку когнітивного і емоційного, інтелекту і почуття;
- актуалізація дієвої регулятивної функції набутих уявлень і формування мотивації на етично-естетичній основі має передбачати емоційну забарвленість етичної інформації, яка дається дітям;
- ознайомлення із зразками емоційного вираження гуманних проявів та опанування ними дітьми повинно здійснюватись шляхом використання гри та інших видів дитячої діяльності;
- характер і зміст ігор мають стимулювати дітей до позитивної поведінки і гуманних взаємин в реальному житті.

У другому розділі - "Формування гуманних взаємовідносин у дітей засобом ігор-драматизацій" - розкрито організацію та керівництво іграми-драматизаціями за сюжетами українських

народних казок, спрямованих на формування гуманних взаємин у дітей 6-го року життя, особливості становлення таких взаємин, результати дослідження, а також наводиться порівняльний аналіз одержаних даних в експериментальній і контрольній групах.

Формуючий експеримент органічно вплітався в навчально-виховний процес, не порушуючи його єдності і цілісності. Окремі компоненти здійснювались на заняттях в першу половину дня, основна робота проводилась в другу половину дня, у вільний від занять час.

Формування гуманних взаємовідносин в гри-драматизації передбачало органічне поєднання трьох складових: знань (усвідомлення важливості гуманності), вмінь (володіння гуманною поведінкою, відповідними засобами вираження гуманних проявів), мотивів (спонукальних сил, завдяки яким здійснюються ті чи інші гуманні дії).

Щоб успішно формувати гуманні взаємини у гри-драматизації, кожна дитина повинна не тільки усвідомлювати важливість гуманних стосунків персонажів, а й вміти їх виражати за власним спонуканням, оцінюючи такі стосунки з етично-естетичних позицій (добре, красиво). При наявності у дитини відповідних емоційно-мотиваційних утворень, вона краще усвідомлює суть своїх дій і оволодіває відповідними вміннями й навичками. Отже, важливою умовою, яка сприяє повноцінному формуванню гуманних взаємин дошкільнят, є конкретизація завдяки цілеспрямованому педагогічному впливу уявлень дітей про еталон гуманності, формування мотиваційної установки, оволодіння емпатійними, альтруїстичними і кооперативними діями.

Володіння необхідними засобами емоційного вираження гуманних почуттів, особливо такими, як інтонація, міміка, жест, дає можливість більш глибоко і повно проявляти власні почуття. переживання, внутрішній стан, а також вносити щось своє, особисте у

взаємини. Тому опанування дітьми адекватними засобами вираження гуманності ми розглядали як важливу умову формування гуманних взаємин дошкільнят.

Зважаючи на те, що позитивні емоції та практична діяльність мають значний вплив на формування моральних якостей дошкільнят, ми не обмежувались у вихованні гуманності якимось єдиним видом діяльності, зокрема грою. Тому підготовку і проведення ігор-драматизацій поєднували з іншими дитячими діяльностями. Це здійснювалось шляхом реалізації програми морально-естетичного спрямування під девізом: "Казкарлик".

Однією з найважливіших умов формування гуманних взаємовідносин у дітей старшого дошкільного віку ми вважали і забезпечення особистісно-орієнтованої взаємодії педагога з дитиною, яка передбачає на основі поваги до особистості надання кожній дитині можливості користуватися правом самовизначення, вільного вибору ролі в гри-драматизації, засобів створення образу, оцінки персонажів, власних дій та дій ровесників. Забезпечення наявності почуття "свободи вибору" сприяє тому, що кожна дитина отримує можливість самореалізації, здобуває почуття самоповаги, власної гідності, пізнає себе.

Розроблена нами експериментальна методика формування гуманних взаємин у дітей 6-го року життя в гри-драматизації передбачала здійснення роботи в три взаємозв'язані й взаємообумовлені етапи. Кожен з трьох етапів мав чітке цільове призначення. Перший етап був спрямований на розширення і конкретизацію уявлень дітей про морально-естетичний еталон гуманності та формування у них розуміння важливості й необхідності доброзичливості в стосунках з іншими. Другий етап передбачав поглиблення на основі українських народних казок знань дітей про гуманність у стосунках, органічне поєднання інтелектуального і

емоційного компонентів в процесі роботи над казкою, спеціальне вправління в засобах емоційної виразності, спрямоване на розвиток у дітей вміння передавати гуманні почуття зображуваних персонажів казок. Третій етап на основі безпосереднього проведення з дітьми ігор-драматизацій та обігрування персонажів казок у повсякденному житті спрямовувався на становлення внутрішньої потреби вихованців у прояві гуманної поведінки як в ігрових, так і в реальних взаємовідносинах.

На першому етапі з вихованцями проводились етичні бесіди за змістом художніх творів гуманної спрямованості, акцентувалась увага на гуманних стосунках дорослих та позитивних проявах поведінки ровесників і старших дітей, використовувались природні життєві та спеціально створені ситуації, які стимулювали дітей до гуманних вчинків. Це сприяло створенню емоційно-мотиваційної установки на важливість гуманних взаємин.

Усвідомлення дітьми важливості, необхідності й краси доброзичливих стосунків ще не забезпечило достатньої основи для оволодіння вмінням зовнішніми діями виражати внутрішню потребу в прояві гуманної поведінки. Тому на другому етапі становлення гуманних взаємин у дітей та розвиток у них вміння виражати ці взаємини за допомогою засобів емоційної виразності здійснювали в процесі підготовки й проведення ігор-драматизацій за сюжетами українських народних казок, зокрема: під час перегляду в підготовчій групі гри-драматизації за змістом української народної казки та обміну враженнями від нього, в період проведення етичних бесід за змістом прослуханих українських народних казок та виготовлення атрибутів, потрібних для ігор-драматизацій, під час вправління в засобах емоційної виразності, а також уточнення сюжетів і розподілу ролей перед драматизацією обраних казок. Для стимулювання активності і розвитку вміння виражати почуття та

поведінку персонажів за допомогою засобів емоційної виразності використовувався ряд прийомів: показ вихователем правильних рухів і дій, позитивний приклад характерної поведінки дітей, схвалення, контроль зі сторони дорослого, оцінка діяльності дітей, тощо.

Після завершення другого етапу формуючого експерименту в діяльності та поведінці дітей відбулися певні зрушення. Т к, вихованці стали правильно давати етично-естетичну оцінку поведінки героїв казок. Зросли гуманні (доброзичливі) прояви у взаєминах дітей, а саме такі, як допомога, поступливість, прагнення не скривдити, подільчивість та ін. в період підготовки до ігор-драматизацій. Завдяки проведенню вправам, що передували іграм, діти навчилися виражати гуманні почуття, користуючись засобами емоційної виразності. Це підготувало сприятливий ґрунт для становлення внутрішньої потреби у прояві гуманної поведінки.

На третьому етапі формуючого експерименту нами були застосовані чинники цілеспрямованого впливу на дітей у формуванні гуманних взаємин через гру-драматизацію (ігровий задум, сюжет, зміст, ігрові дії, ролі, рольові й організаційні стосунки, правила, мотиви, оцінки і самооцінки). Разом з вихованцями обговорювались сюжет і зміст народної казки, яка обиралась для драматизації, визначался особливості рольового відтворення позитивних і негативних персонажів, акцентувалася увага дітей на ігрових і організаційних стосунках, які виникають в процесі гри-драматизації, зокрема на формі емпатійних проявів, вираженні альтруїстичних та кооперативних дій, на дотриманні при цьому певних правил, на мотивації власних дій, розкривалися критерії оцінки вчинків героїв казок та партнерів по грі.

Формуючий експеримент будувався так, щоб за час проведення чотирьох ігор-драматизацій по змісту казок: "Телесик", "Коза-дереза", "Солом'яний бичок", "Як звірі хату будували" кожна дитина мала

можливість відчутти себе як в позитивній, так і в негативній ролі. Це позначилося на тому, що передаючи образи позитивних та негативних персонажів, діти усвідомлювали необхідність цих ролей для того, щоб показати принадливість гуманних вчинків і засудити приклади антигуманної поведінки.

По закінченню ігор-драматизацій важливе значення надавалось обігруванню з дітьми персонажів деяких казок в повсякденному житті, коли останні постійно контролювали поведінку дошкільнят. Позитивна та засуджуюча оцінка персонажами поведінки дітей в групі спрямовувалась на навіювання віри в свої можливості і посилення бажання постійно творити добрі справи.

Після завершення третього етапу формуючого експерименту у дітей зросла здатність до емоційно-виразного відтворення рис та поведінки зображуваних героїв казок, адекватність оцінення їх моральних якостей. Про зростання внутрішньої потреби дітей у прояві гуманної поведінки свідчили позитивні зміни в мотивації власних моральних вчинків та перенесення відтворюваних в казках гуманних проявів в реальне життя.

Свідченням ефективності використаної нами методики у формуючому експерименті виступають зміни в рівнях гуманних відносин дітей. Порівняно з результатами констатуючого експерименту, який показав недостатність їх сформованості, контрольний експеримент розкрив суттєві зрушення: високий рівень сформованості гуманних взаємин у дітей експериментальної групи зріс на 60%.

Слід відзначити, що спостерігалась відмінність і в рівнях сформованості гри-драматизації. Порівняльний аналіз показав, що в контрольній групі зміни відбулися у незначній кількості дітей. Так, високий рівень сформованості гри-драматизації у вихованців цієї групи

зріс лише на 10%, в той час, як у дітей експериментальної групи цей рівень збільшився на 40%.

Про існуючу залежність між рівнем сформованості гри-драматизації і рівнем гуманних взаємин свідчать дані, подані в таблиці № 1.

Таблиця 1

РОЗПОДІЛ ДІТЕЙ ЗА РІВНЯМИ СФОРМОВАНОСТІ ГРИ-
ДРАМАТИЗАЦІЇ ТА ГУМАННИХ ВЗАЄМИН ДО І ПІСЛЯ
ФОРМУЮЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ (У %)

Групи Рівні	До формуючого експерименту				Після формуючого експерименту			
	Експериментальна		Контрольна		Експериментальна		Контрольна	
	РГ	РВ	РГ	РВ	РГ	РВ	РГ	РВ
I (низький)	60	20	55	15	15	5	30	10
II (середній)	25	70	30	70	30	25	45	70
III (високий)	15	10	15	15	55	70	25	20

РГ - рівень гри

РВ - рівень взаємин

Порівняння рівнів розвитку гуманних відносин та рівнів сформованості гри-драматизації свідчить, що існує певна залежність між ними. Аналіз поведінки вихованців показав, що діти, які краще оволоділи засобами емоційної виразності при відтворенні зображуваних ігрових образів, вмінням доцільно вжити певні дії і рухи, виразити особисте ставлення до позитивного чи негативного героя, варіювати рольову поведінку, могли більш повно, вільно й адекватно виражати свої почуття, настрої, ставлення до ровесників в інших видах діяльності та в повсякденному житті.

Спостереження за дітьми показали, що в результаті проведеної роботи в експериментальній групі відбувалося перенесення гуманних

дій в інші види діяльності: навчальну, трудову, ігрову, в повсякденне спілкування.

Наведені дані контрольного експерименту в сукупності дозволяють відзначити суттєві зміни в рівні прояву гуманних взаємовідносин у дітей експериментальної групи та в рівні сформованості у них гри-драматизації як результат нашого формуючого впливу.

Вибірковий метод математичної статистики з імовірністю $P=0,99$ виявив високу вірогідність одержаних результатів (їх відхилення не перевищувало 5,0% від істинних значень). Отже, розроблена методика формування гуманних взаємин у дітей 6-го року життя в іграх-драматизаціях є достатньо ефективною.

Проведене дослідження в цілому підтвердило висунуту гіпотезу і дозволило зробити такі висновки.

Гуманні взаємовідносини як вияв міжособистих взаємин є структурним утворенням, яке стосовно до дітей старшого дошкільного віку базується на розумінні важливості і необхідності доброзичливих відносин під час спілкування і спільної діяльності з іншими, сформованості уявлення про прояви доброзичливості, наявності морально-естетичної мотивації цих проявів, володінні емоційним відгуком, альтруїстичними і кооперативними діями. Про відносини гуманності можна судити по сукупності всіх названих складових.

Виховання у дітей гуманних взаємовідносин актуальне на кожному етапі розвитку дитини. Особливе значення воно набуває в дошкільному віці, який є сензитивним для становлення моральних якостей особистості. Значні потенційні можливості для виховання гуманних стосунків у дітей мають творчі ігри, зокрема такий різновид їх як ігри-драматизації за сюжетами українських народних казок. Це слугує тим ідеальним матеріалом, який сприяє ефективному

формуванню гуманних взаємин вихованців на засадах морально-естетичного підходу.

Гуманні взаємовідносини у дітей 6-го року життя в іграх-драматизаціях можна успішно формувати за таких умов: цілеспрямованого педагогічного впливу на становлення всіх складових, на яких ґрунтується доброзичливість у стосунках; оволодіння дітьми емоційними засобами вираження доброзичливості під час підготовки і проведення ігор-драматизацій; поєднання ігрової діяльності з іншими видами дитячої діяльності; забезпечення особистісно-орієнтованої взаємодії педагога з вихованцями.

Показниками для діагностування рівня сформованості гуманних відносин виступили: уявлення про гуманність в стосунках, адекватність морально-гуманної дії, характер вдавання до неї (з власної ініціативи, за проханням чи спонуканням дорослого), мотивація цієї дії, оцінка і самооцінка гуманних дій.

Показниками визначення рівня сформованості гри-драматизації як засобу морально-естетичного виховання дитини виділено такі: зацікавленість іграми-драматизаціями за сюжетами українських народних казок, володіння виразними засобами передачі сутності створюваного образу, доцільність вживання при цьому дитинною дій і рухів, особисте ставлення виконавця до розкриття моральної суті зображуваного персонажу, варіативність рольової поведінки та способів емоційного вираження почуттів.

За матеріалами дослідження, у відповідності з обраними показниками, встановлено три рівні сформованості гуманних відносин та три рівні сформованості гри-драматизації (високий, середній, низький), з'ясована залежність розвитку гуманних взаємин від рівня сформованості гри-драматизації.

Дослідно-педагогічна робота показала можливість і доцільність поетапного формування гуманних взаємовідносин у дітей 6-го року

життя, використовуючи основним засобом гру-драматизацію за сюжетом української народної казки, здійснюючи при цьому комплексне поєднання всіх її чинників.

У процесі виховання гуманних взаємин ефективним виявилось використання таких методів та прийомів, як власний приклад, переконання, роз'яснення, навіювання, етичні бесіди, які допомагали формуванню розуміння важливості і необхідності доброзичливих взаємин, уявлень про зміст їх прояву, а також вправи, які сприяли виробленню у дітей вміння практичного вираження емпатії, альтруїзму, кооперативності.

Експериментальне дослідження підтвердило положення, що становлення гуманних взаємовідносин у дошкільному дитинстві відбувається в складному процесі трансформації зовнішніх зразків і порад у внутрішні спонукання особистості і визначається виховними впливами дорослого. Успіх формування гуманних взаємовідносин залежить від того, наскільки уявлення про гуманні взаємини, а також морально-естетичне мотивування їх глибоко увійдуть у сферу потреб дитини. Набуття наочно-чуттєвих образів доброзичливої поведінки засобом ігор-драматизацій за сюжетами народних казок на фоні емоційного впливу на дітей у поєднанні з оволодінням засобами вираження гуманних проявів не тільки сприяли підвищенню дієвості набутих уявлень, але й перетворенню доброзичливої поведінки в самоцінне і особистісно необхідне надбання. Як наслідок цього стало частішим перенесення гуманних взаємин дітьми в інші види діяльності: навчальну, трудову, повсякденне спілкування, а також в сюжетно-рольові ігри. Проявлялися такі взаємини здебільшого з власної ініціативи дітей. При перенесенні гуманних стосунків у повсякденне життя прояви недоброзичливої поведінки деяких дітей засуджувались ровесниками. Їх дії часто порівнювалися з діями персонажів відомих казок як орієнтовними еталонами.

Дане дослідження не вичерпує проблеми виховання гуманних взаємовідносин у дітей старшого дошкільного віку. Вона потребує дальшої розробки і більш ретельного вивчення питання про роль родини у вихованні гуманної поведінки дітей. Необхідна теоретична і практична розробка питання про вплив сумісної художньо-практичної діяльності на становлення доброзичливих взаємин у дітей дошкільного віку. Особливий інтерес в колі даної проблеми має вивчення питання наступності у роботі дитячого садка і школи з формування у дітей гуманних взаємовідносин.

Основні положення дисертації відображені в таких публікаціях автора:

1. Сила народної казки // Розвиток проблем психолого-педагогічної науки в науково-технічній творчості молоді: Збірник наукових праць студентів, аспірантів, докторантів. - К.: УДПУ, 1993. - Вип.1. - С.216-218.

2. Ігри-драматизації за сюжетами українських народних казок та проблеми формування гуманних взаємин дошкільнят // Народні традиції, звичаї та обряди - основа національного виховання дітей у дошкільних закладах України: Матеріали міжнародної конференції. - Івано-Франківськ, 1993. - С.128-131.

3. Виховуємо гуманістів // Рідна школа. - 1995. - №12. - С.76-77.

4. Гра-драматизація як засіб формування гуманних взаємовідносин у дітей 6-го року життя // Методичні рекомендації. - Переяслав-Хмельницький: Буклет, 1995. - 24с.

5. Виховує казка//Дошкільне виховання.- 1996. - №3. - С.20.

6. Готується гра-драматизація. - Поч. школа.-1996. - №3. - С.21-22.

Хымыч Н.Е. Формирование гуманых взаимоотношений у детей 6-го года жизни в играх-драматизациях.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 - теория и история педагогики. УГПУ им. М.П.Драгоманова, г.Киев, 1996.

В результате исследования теоретически обоснованы предпосылки, нравственно-эстетические возможности игр-драматизаций по содержанию украинских народных сказок как средства формирования гуманных взаимоотношений, а также определены показатели диагностики уровня гуманных отношений и уровня сформированности игры-драматизации.

Разработаны, экспериментально проверены и внедрены содержание и процедура поэтапного формирования гуманных взаимоотношений детей 6-го года жизни средством игр-драматизаций по содержанию украинских народных сказок.

Chimich N.Y. Formation the six-year old children of human interrelations in the games-dramatizations.

The thesis is submitted for the candidate degree in pedagogics. Specialiti 13.00.01 - theory and history of pedagogics. Ukrainian State Pedagogical Universiti named after M.P.Dragomanov, Kiev, 1996.

As a result of the research there were theoretical presuppositions of moralesthetic possibilities of the games-dramatizations on the content of the ukrainien folk-tales as a remedy of human interrelations formation and also the exponent of diagnostics of the human relations level at game-dramatization.

The content and procedure of the gradual formation of human interrelations of the six-year old children through the games-dramatizations on the content of the ukrainien folk-tales were experimentally proved and inculcated.

Ключові слова: гуманні взаємовідносини, гра-драматизація, емпатійні, альтруїстичні, кооперативні прояви поведінки.